

Zaštita internacionalne moderne arhitekture na primjeru Željpoša / Ferimporta i iličkog nebodera u Zagrebu

Jurić, Zlatko

Source / Izvornik: **Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2007, 337 - 340**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:114622>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-30**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Zaštita internacionalne moderne arhitekture – primjer Ferimporta / Željpoča i iličkog nebodera u Zagrebu

Uvod

Internacionalna moderna arhitektura 50-ih i 60-ih godina 20. stoljeća u Zagrebu i Hrvatskoj vrlo je neobična pojava u zemlji gdje nije bilo nikakvih oblika parlamentarne demokracije niti su se poštovala temeljna ljudska prava. Nekim čudom, jake autorske osobnosti stvorile su velike opuse u kojima su konstantno zadržali visoku razinu arhitektonske kvalitete. U razdoblju poslijeratne obnove mnogo se jednomyjerno raspravljalo, projektiran je i izgrađen čitav niz vrlo zanimljivih zgrada, obnovljeno je novogradnjama gradsko središte jednog od najstarijih gradova u Dalmaciji i započeta je izgradnja novih gradskih naselja u velikim gradovima.

Pojava zgrade »Ferimporta« na Trgu maršala Tita i nebodera na početku Ilice

U zbivanjima 50-ih do 60-ih zgrada Ferimporta na Trgu maršala Tita i neboder na početku Ilice zauzimaju posebno mjesto u arhitekturi Zagreba jer se u oba slučaja radi o interpolacijama u gradsko središte na dva povijesno i morfološki različita trga¹. Tijekom projektiranja, izvedbe i nakon završetka građenja vodile su se dugotrajne rasprave u stručnim i dnevnim glasilima o opravdanosti i kvaliteti interpolirane arhitekture.

Mišljenja o kvaliteti izvedenih zgrada bila su radikalno podijeljena, uglavnom po strukovnoj liniji. Dio povjesničara umjetnosti obje je zgrade ocijenio promašajima zbog pojave kontrasta između primijenjenih suvremenih materijala armiranog betona, stakla, aluminijske i apstraktnog oblikovanja arhitektonske kompozicije u urbanom kontekstu u kojem je prevladavala arhitektura tradicionalne figuracije. Dio arhitekata bio je izrazito kritičan zbog nedovoljne radikalnosti autora koji je kao arhitekt imao moralnu obavezu beskompromisnog pronosjenja univerzalnih i neupitnih istina internacionalne moderne arhitekture na trijumfalnom pohodu po Europi poslije II. svjetskog rata. Burna događanja oko dva zagrebačka primjera potaknula su i šire teoretske rasprave o problemima interpolacije suvremene arhitekture u povijesnim gradskim središtima i problemu suvremene izgradnje na jadranskoj obali.

Mnogobrojno radništvo i malobrojno građanstvo bilo je ravnodušno prema žestokim stručnim raspravama koje su se vodile između suputnika revolucije. Denis Kuljiš ponudio je vrlo uvjerljivo objašnjenje. Moralni imperativ vremena bio je rani odlazak u krevet, svakako najkasnije do 22 sata, sljedeći dan rano ustajanje i u tvornicama poletna proizvodnja za izvoz u zemlje Varšavskog pakta. Sva ostala zbivanja bila su shvaćena kao nepotrebno i zbunjujuće kompliciranje.

Postojeća javnost elegantno je i samouvjereno zaključila raspravu o arhitektonskoj vrijednosti obiju zgrada jer se spontano pojavila anonimna ocjena o nedvojbeno najružnijim zgradama koje su nepovratno unakazile dva najljepša gradska trga. Ocjena se usmenom predajom prenosila s koljena na koljeno pučko-gradskih pripovjedača.

Nakon dugogodišnje upotrebe i mizernih financijskih ulaganja u neophodno održavanje zgrada Ferimporta i neboder u Ilici dočekali su 90-e godine i proces pretvorbe društvenog u privatno vlasništvo u zanemarenom i relativno cjelovitom izdanju. U slučaju obiju zgrada tranzicijski vlasnici pojavili su se odjednom i niotkuda i nisu se pretjerano zamarali razmišljanjem o postojanju ili nepostojanju arhitektonske vrijednosti.

U budućim zbivanjima oko zgrade Ferimporta i nebodera u Ilici pojavile su se ipak znatne razlike.

Sudbina zgrade »Ferimporta« u 90-ima

Zgrada Ferimporta pripala je Muzičkoj akademiji nakon završetka silno zanimljivog igrokaza u kojem su sudjelovali predstavnici uništenog poduzeća, razne vrste morlačkih i domobranskih tajkuna te razni anonimni činovnici iz gradskih službi i ministarstva znanosti. Odluka o smještanju Muzičke akademije neočekivana je ali dobra jer je riješen višegodišnji problem beskućništva na Sveučilištu u Zagrebu.²

Kad je konačno riješena namjena zgrade, uslijedili su posebno zanimljivi događaji. Dio arhitekata vedro je dočekao priliku za ponovno oživljavanje ponešto zamrle ali čuvene zagrebačke prakse preoblikovanja pročelja pojedinih arhitektonskih ostvarenja koja su iz različitih razloga označena etiketom neuspjeha.

U odabiru žrtava arhitekti su na osnovi unutrašnjeg instinkta nepogrešivo slijedili uglavnom profesionalnu kolektivnu usmenu predaju. Razloge za neupitnu oblikovnu intervenciju objašnjavali su nesebičnom i plemenitom željom za osuvremenjivanjem djela u pravilu nekog starijeg kolege, pa makar on imao diplomu Akademije koju je potpisao dekan Henry van der Velde.

Povjesničari umjetnosti razloge i motive pronalazili su u dubokom humanističkom porivu za poboljšanjem neuspjelog umjetničkog djela. Kad je raspleten rašomon između Grada i ministarstva znanosti o načinu financiranja, bio je raspisan arhitektonski natječaj za prenamjenu i preoblikovanje poslovne zgrade u visokoškolsku glazbenu ustanovu.

Glavna značajka većine pristiglih natječajnih radova bila je pritajena i podsvjesna želja svih natjecatelja za rušenjem postojeće zgrade i potpunom zamjenom novogradnjom.

U natječajnom je programu gradska služba zaštite spomenika ipak unaprijed postavila određena ograničenja, pa je želja ostala neispunjena na veliku žalost svih natjecatelja.

Sljedeća je značajka apsolutno suglasje većine natjecatelja o zgradi Ferimporta kao bezvrijednom graditeljskom ostvarenju koje je tek banalna ograničavajuća podloga za neslućene i fantastične mogućnosti arhitektonske AUTO-Cad kreativnosti.

Neboder u Ilici u 90-ima

U međuvremenu neboder u Ilici postaje privatno vlasništvo uglednog europskog poduzetnika koji se iz nepoznatih razloga posebno ponosi navodnim pripadanjem jednoj od mit-skih hrvatskih plemićkih obitelji.³ U razgovoru objavljenom u uglednom tjedniku vlasnici su predložili radikalno rješenje za najružniju zgradu u Zagrebu prema populističkoj procjeni. Osnovna je ideja promjena namjene, uvođenje novih sustava instalacija, promjena volumena dogradnjom nekoliko katova i vanjskog dizala, promjena oblikovanja plohe pročelja oblačenjem u prelijepo tamnoplavo metalizirano termoizolacijsko staklo. Vlasnici su glavnog projektanta pronašli u čuvenom australskom arhitektu hrvatskog podrijetla koji je član ugledne arhitektonske komore RIBA-e, iako ga se na internetskoj stranici RIBA-e nikako ne može pronaći.

Investitorove kompleksne poruke naišle su na dvojak odjek u Zagrebu. Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture organizirao je nešto poput interdisciplinarnog »okruglog« savjetovanja s temom kakve programske i zaštitarske uvjete postaviti budućim investitorima. Istovremeno se u DAZ-u organizirala dražesna rasprava o neboderima u Zagrebu, gdje projekt nebodera u Ilici ne zagovara ni investitor ni projektant, već je predsjednik DAZ-a bio u neku ruku glavni animator i navijač. U konačnici je prilično relativno zaključena nužnost faksimilne obnove pročelja i odustajanje od bilo kakvih oblika dogradnje. Nakon vehementnog uvoda obje su priče određeni broj godina mirovale i povremeno su se pojavljivale nepovezane vijesti u javnim medijima.

Konačno rješenje za »Ferimport«

U središnjem televizijskom dnevniku sporadično su se ukazivali dinamični gradonačelnik, aktualni dekani Muzičke akademije i anonimni predstavnici raznih grana državne uprave u ritualima složene koreografije s pokretima, osmjehivanjem i značajnim potpisivanjem navodno supervaznih dokumenata. U međuvremenu zgrada je zaogrnta velikom reklamom po čitavom pročelju prema trgu, pa je na neki način nesvjesno ostvarena davna čežnja javnosti o pretvaranju zagrebačkih trgova u malenu ali slatku varijantu neonski blještavog i divno mirisavog Picadilly Circusa u Londonu. Zgrada je nesebično ostavljena veličanstvenom propadanju u mirnodopskim prilikama, a u međuvremenu se pristupilo izradi neophodne projektne dokumentacije prema prvonačrađenom projektu.

U konačnici se nekako spontano nameću dva moguća urbanističko-arhitektonska pristupa. Prvi pristup bi na neki način bio određena sinergija svih dosadašnjih napora jer bi bila velika šteta zanemariti postignute divne rezultate davno raspisanog arhitektonskog natječaja samo za preoblikovanje pročelja zgrade »Ferimporta«. U proces izrade izvedbenog projekta bilo bi inovativno uključiti prvonačrađeni natječajni projekt za preoblikovanje pročelja i prvonačrađeni projekt za prenamjenu zgrade, a sve bi kreativno mogao koordinirati Gradski ured za strategiju.

Drugi bi pristup možda više bio *en vogue* sa suvremenim svjetskim arhitektonskim zbivanjima. Pristup se odlikuje beskompromisnim stavom, jednim jasnim programskim uvjetom i postaje ogledni predložak u suvremenoj europskoj arhitekturi. Postojeća zgrada bi se srušila i zamijenila potpuno novom zgradom koja bi se izgradila u skladu samo s jednim programskim uvjetom, čuvenom krilaticom »Fuck the Context« nizozemsko-engleskog globalizacijskog arhitekta Rema Koolhasa. Inspirativni predložak mogao bi biti Koolhasov izvedeni projekt Casa da Musica na Rotunda da Boavista u Portu (Portugal).⁴

Konačno rješenje za neboder u Ilici

Neboder u Ilici odjednom je počela pratiti nešto povećana dinamika jer se pojavila visoka kranska dizalica, nekoliko oglednih primjeraka pročelja živopisnih boja i tekstura u prirodnoj veličini i posebno uspješno oblikovana ograda kojom je ograđen prostor prolaza i dobar dio iličkog pločnika. Čitav se proces objavljivao neukom puku i nezainteresiranom građanstvu sjajnim populariziranim i relativno učestalim prikazima u dnevnim novinama. U proces odabira između faksimilne obnove pročelja i zamjene novim zavješanim ostakljenim aluminijskim pročeljem s tamnoplavim metaliziranim termoizolacijskim staklom uključuje se neprestano dinamični gradonačelnik s pratnjom živopisnih savjetnika univerzalnih znanja i sposobnosti.

Gradonačelnik se s nepogrešivom sigurnošću odlučuje za novo zavješeno pročelje i tamnoplavo kao najmiliju boja Zagrepčana (plavi dres Dinama, nekada plavi tramvaji, plave zgrade Zagrebačkog velesajma itd.). Usprkos nevjerojatnoj

Iakoći odlučivanja dinamični gradonačelnik ipak oprezno prepušta konačno odlučivanje konzervatorskoj struci okupljenoj u Gradskom zavodu za zaštitu spomenika kulture.

Zaključak

Opisani slučajevi zgrade Ferimporta i nebodera u Ilici samo su djelić velikog sadašnjeg procesa osuvremenjivanja i poboljšanja kojima je izložena internacionalna moderna arhitektura 50-ih i 60-ih godina u Zagrebu.

Jedna od značajki procesa svakako je određena spontana pojava kreativnosti korisnika i svojevrsno pretvaranje akademске arhitekture u populističku arhitekturu bez arhitekata.

U stvaranju fenomena osim korisnika vrlo rado kreativno doprinose i arhitekti ako im se pruži prilika. Arhitekti smjerno potiskuju svoj pažljivo njegovani autorski ego isključivo zbog samozatajnog pripadanja kolektivnom pučko-urbanom stvaralaštvu.

Analizirajući nekoliko najsvježijih primjera iz prevladavajućeg procesa nužno se nameće nekoliko pitanja.

1.) Kakvo je danas značenje Pevsnerove definicije odnosa između arhitekture i graditeljstva?⁵

2.) Doprinosi li arhitektonsko djelo razgrađivanju ili obogaćivanju topografske, morfološke i funkcionalne slojevitosti grada?⁶

3.) Jesu li najbolja ostvarenja internacionalne moderne arhitekture umjetničko djelo ili potrošni strojevi za svakodnevnu upotrebu?⁷

4.) Je li zavješeno ostakljeno-aluminijsko pročelje autorsko inženjersko djelo ili anonimni proizvod masovne serijske industrijske proizvodnje?

5.) Trebaju li veeeuropski investitori kad dolaze u rubne, malene i zadužene sredine poštovati njihove kulturne i tehničke specifičnosti ili im je dopušteno ponašanje kakvo im nikada ne bi palo na pamet u matičnim europskim sredinama?

6.) Je li moguće domaće investitore i korisnike nekako upozoriti na težinu posljedica koje ostavlja njihovo aktivno sudjelovanje u procesu pretvaranja internacionalne moderne arhitekture 50-ih i 60-ih godina 20. stoljeća u anonimno pučko-urbano graditeljstvo?

Prije traženja odgovora na postavljena pitanja i razmišljanja o njima uputno je razmisliti o veličanstvenom primjeru osnovne škole na Jordanovcu arhitekta Ivana Zemljaka. Različite generacije arhitekata, povjesničara umjetnosti, povjesničara arhitekture usuglasile su se u mišljenju o izuzetno visokoj europskoj razini kvalitete arhitektonske kompozicije. Od početka suvremene organizacije službe zaštite spomenika prisutna je neprekidna briga za izuzetno cijenjeno arhitektonsko djelo, ali je ipak u nepunih pedesetak godina uspješno i djelotvorno prevaljen put od arhitektonskog ostvarenja visoke europske vrijednosti do anonimnog ostvarenja pučkog graditeljstva karakterističnog za zemlje nekadašnjeg političkog pokreta nesvrstanih.

Bilješke

1
O »Ferimportu« vidi detaljnije u: ZLATKO JURIĆ, Kovačić&Ehrlich: projekt za Oficirski dom, 1911. god., u: *Čovjek i prostor*, 36 (1989.), 432/3, 32.; ZLATKO JURIĆ, Ferimport – još jednom, u: *Čovjek i prostor*, 37 (1990.), 443/2, 24-25.; ZLATKO JURIĆ, Slučaj Ferimport, u: *Život umjetnosti*, 50 (1991.), 49-54.; ANA VUKADIN, Povijest i kritička recepcija zgrade »Ferimporta« u Zagrebu, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest umjetnosti, neobjavljen diplomski rad, 2005., 30-45.

2
O muzičkoj akademiji vidi detaljnije u: ZLATKO JURIĆ, Muzička akademija, u: *Život umjetnosti*, 54-55 (1994.), 39-47.; ZLATKO JURIĆ, Fantomska akademija, u: *Zarez*, 4 (2002.), 82, 32-34.

3
O neboderu u Ilici vidi detaljnije u: ZLATKO JURIĆ, Neboder ne smije pasti, u: *Zarez*, 3 (2001.), 67, 12-13.

4
REM KOOLHAAS & BRUCE MAU, S, M, L, XL, Rotterdam, 010 Publishers, 1995., 495-517.

5
NIKOLAUS PEVSNER, An Outline of European Architecture, Harmondsworth, Penguin Books, 1985., 15-17.

6
IAN SUTTON, Western Architecture – A Survey from Ancient Greece to the Present, London, Thames and Hudson, 1999., 7-9.

7
DAVID WATKIN, A History of Western Architecture, London, Laurence King, 1994., 8-9.; DAVID WATKIN, A History of Western Architecture, London, Laurence King, 2000., 6-8.

Summary

Zlatko Jurić

Conservation of International Modernist Architecture: The Case of Ferimport / Željpo and the Skyscraper in Ilica, Zagreb

The building of Ferimport and the Skyscraper in Ilica were built in the 1950s and 1960s, in the period when international modernist architecture enjoyed great esteem in Zagreb. Both cases were interpolations in the historical core of the Lower Town, on two morphologically different city squares.

The planning, construction, and completion of these buildings were accompanied by numerous debates in professional publications and daily papers about the appropriateness and quality of this type of interpolated architecture. Opinions on its quality were radically different: some art historians rejected it as a failure, while others criticized the insufficient architectural radicalism of the authors.

After decades of use and poor investments in their preservation, both buildings have reached the process of transition from state property to private property in a relatively original state and rather neglected.

During this transition process, the value assessment of both buildings has been exclusively that of the real-estate market. Their new owners have suggested a radical change in their function, which would consist in an introduction of new installation systems and a modification in the design of volumes and surfaces.

In both cases, one should ask the following questions:

- 1) Is an achievement of international modernist architecture a work of art or a utilitarian device?
- 2) Is the suspended glass and aluminium façade an artistic work of engineering or an anonymous product of serial industry?
- 3) Are foreign investors obliged to respect the cultural and technical specificities of marginal European countries or they are allowed to behave in a way they would never attempt at home?
- 4) Can we somehow make local investors and users aware of their behaviour, which makes them active participants in the process of lobotomising the architecture of the 50s and 60s?

It is important to offer solutions to these questions in order to avoid other cases such as that of Jordanovac primary school, designed by architect Ivan Zemljak, which has in the brief period of fifty years gone all the way from a generally highly valued piece of architecture to a building typical for transition countries.